

Наталія Мислович

старший викладач кафедри української мови,
літератури та культури факультету лінгвістики
Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»
м. Київ, Україна
n.myslovich@gmail.com

**РОДИНА ЯК НАЦІОНАЛЬНИЙ АРХЕТИП ФОРМУВАННЯ
АРИСТОКРАТИЧНОЇ ОСОБИСТОСТІ:
ВЗАЄМИНИ ЛЕСІ УКРАЇНКИ ТА МИХАЙЛА ДРАГОМАНОВА
(ДО 150-РІЧЧЯ З ДНЯ НАРОДЖЕННЯ ЛЕСІ УКРАЇНКИ)**

Леся Українка. Високе світло імені та слова...

Анотація. Приводом для написання статті є звертання до витоків та джерел, що вплинули на зростання, сформували світогляд непересічної геніальної жінки – поетеси Лесі Українки. Виклики сучасної доби, зокрема, в сфері гуманітарних освітніх тенденцій потребують звернення до моральних авторитетів в історії розбудови української держави. В складну добу культурного відродження кінця 19-го початку 20-го сторіччя одним з найінтелектуальніших осередків доби була родина Драгоманових-Косачів, що згуртувала навколо себе плеяду видатних діячів з України. Особливу увагу приділено творчим, людським стосункам Лесі та її дядька Михайла, вплив якого на неї був беззаперечним та надзвичайно благодіючим. Такий екскурс у взаємини цих особистостей дає розуміння того, яку важливу роль відіграє у становленні молодої людини сім'я, родина та оточення загалом.

Ключові слова: апіорні фантазування; буржуазний ліберал; вчений-позитивіст; державний тероризм; дилетантизм; етнографія; «європеїзм»; національна свідомість; політичний лідер; суспільно-політична думка.

1. ВСТУП

Спадковість поколінь завжди нуртує увагу людей у всі часи; де той ген геніальності, що вивищує одну націю і робить її провідною у світі, а народ іншої потребує захисту, підтримки і виборює своє право на свободу, достойне життя, і врешті національну гідність через випробування і героїчні звершення не одного покоління і не в одне століття. Вирішальним моментом у визначенні цих процесів є поява нових людей, точніше людей нової формації, людей прогресивного мислення, котрі є рушійною силою і фундаментом історичних змін. Все це і є предметом цієї статті. Нові покоління не можуть і не повинні бути байдужими до своїх великих попередників, тих подвижників розуму, які в неймовірно важких умовах торували шлях українству в нашу добу до заможніших країн, показавши їм, як можна служити всесвітнім інтересам на українській ниві.

«Звідки я? Я – з мого дитинства». В чудових слова Антуана де Сент-Екзюпері криється велика загальнолюдська істина, і ця думка є цілком слушною незалежно від того, чи йдеться про особистості історичного масштабу, чи про так звану пересічну людину. Дійсно щасливе, бодай повноцінне дитинство є неодмінною умовою щастя кожної особистості, тим сонцем, навколо якого обертається, свідомо чи мимоволі, усе її майбутнє життя.

Серед великих українців найбільшою мірою це стосується дитинства Лесі Українки – та й усього загалом подальшого життя художниці слова. «Енергетичними» реакціями, в даному контексті, були Лесині предки, її родовід (дзеркало, в якому дуже чітко відбилася драматична, жорстока історія Східної Європи XV-XVIII століть), ідеали якого, свідомо чи підсвідомо впливали на простір душі Лесі, й визначали її долю.

2. МЕТОДИ

У статті використано описово-аналітичний метод задля висвітлення внеску одного з найінтелектуальніших осередків доби культурного відродження кінця 19-го початку 20-го сторіччя – родини Драгоманових-Косачів, що згуртувала навколо себе плеяду видатних діячів з України. Особливу увагу приділено творчим, людським стосункам Лесі та її дядька Михайла, вплив якого на неї був беззаперечним та надзвичайно благотворним.

2. РЕЗУЛЬТАТИ

Серед Лесиних предків – і в роду Косачів (батькова гілка), і в роду Драгоманових (гілка по матері) кого тільки ми не згадаємо! Польський шляхтич та доволі успішні представники козацької старшини, декабрист-юнкер та балканський (боснійський) владоможний герцог, перекладач-емігрант з Греції при Війську Запорозькому за часів Богдана Хмельницького, заможні та хазяйновиті поміщики на українських землях... Не було в цих родинях лише рабів! Юрій Косач, син молодшого брата Лесі Українки Миколи та його дружини Наталії Дробиш, відомий громадський діяч української діаспори, письменник, видавець, писав про Лесиних предків так: «Отже, не самотня вона, найбільша поетеса України: за нею гроно лицарів, що дивляться суворо з портретних рам, в парчевих жупанах, в адамашкових кунтушах і в литих панцерах гучних політь лицарських гетьманів Полуботка й Апостола, за нею гроно воїнів з пудовими косами й еполетами, моряків із правицею на кортику, бравих кіннотників-рубак, за нею ціле гроно повіяльних, шорстких, але чесних кавалерів і джентльменів українських. А інколи майне поміж них лукавих профіль псевдокласичного поета Лобисевича й провінційного літератора Псьола... Меч і перо, два символи роду Косачів, роду військових і літераторів» (Сюндюков).

Лариса Петрівна Косач народилася у шляхетній родині Олени і Петра Косачів. Батько був правником, маршалком Ковельського повіту, мати (у дівочтві Драгоманова) відома письменниця і громадська діячка. Її брат, дядько Лесі Українки, Михайло Драгоманов – видатний український історик, дослідник мови, чи не найвідданіший прихильник ідеї «європеїзму» України.

Найбільший вплив, на думку біографів, справив на Лесю Українку якраз її дядько Драгоманов. Він багато спілкувався з нею, читав їй у дитинстві в оригіналі твори світової літератури, всіляко сприяв її розвитку. Леся мала свого дядька за ідеал. За однією з версій псевдонім Лариса Косач обрала, саме наслідуючи свого дядька, який часом підписував свої твори – «Українець» (Косач-Кривинюк, 1970).

Історики не заперечують того факту, що коріння цього роду – грецьке; це підтверджується і сімейними переказами. Так, розповідали, що у першій половині XVII століття доля привела в Україну такого собі «пришельця з Греції» — людину молоду, хоробру та освічену. Мати Лесі, Олена Пчілка, згадуючи про свого брата Михайла й про історію своїх предків загалом, писала так: «В нашій драгоманівській сім'ї збереглася пам'ять про те, що пращур нашого роду був заволока з Греччини, по національному походженню таки грек; служив він драгоманом при гетьманському уряді, за гетьмана Богдана Хмельницького, в Чигирині... Як звісно, слово «драгоман» і в нашій мові здавен мало значення назви загальної, а не імені власного; слово це по своєму первісному змісту означає – перекладач; можливо, що означало воно взагалі назву якогось урядовця при чужоземній державі; а як і український уряд мав різні взаємини з урядами чужоземними, то й при уряді гетьманському були драгомани – перекладачі або й взагалі люди, причетні до якоїсь місії, посольства... урядовці для справ дипломатичних. За якимсь часом назва ця могла стати й іменем власним, як сталося з прізвищем роду драгоманівського, на зразок Коваль, Коваленко, Ковальчук, Кобзар, Кобзаренко та інш...» (Сюндюков).

Подальша історія роду, що дав світові визначного мислителя, першого українського політолога Михайла Драгоманова, лаконічно кажучи, була такою. Лесин прапрадід, Стефан Драгоман, («грецький заволока», кажучи більш сучасною мовою – прапорщик), 1756 року був обраний переяславським старшиною (між іншим своє ім'я та прізвище писав грецькими

літерами), а невдовзі, за запрошенням тодішнього гетьмана Кирила Розумовського, переїхав у Гадяч на Полтавщині, де одружився з донькою козацького урядовця, військового обозного Колодяжинського (за іншими відомостями, шлюб взяв тоді не Стефан Драгоман, а його син, Яким). Драгоманови успадкували від Колодяжинських земельний маєток та обширну садибу при селі Будищі Монастирські. Ці землі, власне, й стали «родовим гніздом» Драгоманових на довгі десятиліття. У житті Лариси Косач це гніздо теж залишить незабутній слід.

Молодші діти Якіма Драгоманова, Яків (1801 року народження) та Петро (Лесин дід по матері, на рік молодший за Якова) поїхали до Петербурга вчитися, а потім – служити. Петро вирішив стати юристом, а Яків – військовим. Яків Драгоманов – постать непересічна, був учасником декабристського руху (належав до «Товариства об'єднаних слов'ян»), був ув'язнений у Петропавлівській фортеці, а потім – засланий на Північ, до Староінгерманландського полку, писав душевні, щирі вірші російською мовою; хтось із дослідників слушно зауважив: у роду Косачів та Драгоманових що ближче до Лесі – то більше бунтарів!..

Леся як більшість духовно обдарованих особистостей, захоплювалася талантами та уміннями інших людей. Вона по-своєму любила кожного, хто збагатив її світ, зробив яскравішим її життя, а головне надихнув і направив її жадібний мозок до пізнання. Великий пієтет викликали Драгоманов, Лисенко, Антонович, Старицький, Ковалевський, сестра батька – Олена Косач, від яких вона не відходила, коли ті приїжджали на гостину.

Леся Українка своєю творчістю і перекладацькою діяльністю органічно вплела українську мову і культуру в загальний цивілізаційний контекст людства. Своєю аристократичною шляхетною, почасти лицарською жіночністю вона заклала такі суспільні і культуротворчі тренди, які в наступні епохи будуть знаходити нові форми для втілення.

В родині Косачів-Драгоманових не одне ім'я вкарбовано золотими літерами в національний спадок. І все ж, серед них виокремлюються дві величини – Леся Українка та Михайло Драгоманов. У їхніх шанувальників завжди виникає інтерес до взаємин цих двох видатних людей.

Суспільно-політична і наукова діяльність М.П. Драгоманова припадає на 60-90-ті роки XIX ст. В історії Росії, України і Західної Європи це був надзвичайно важливий і непростий період в активізації руху трудящих. Драгоманов був не тільки свідком, а й активним діячем соціальних процесів в Україні 1859-1861 рр. Саме йому судилося відіграти в соціальному і духовному розвитку українського народу чи не найпомітнішу роль в той період, коли титанічна революційна діяльність одного генія України – Шевченка – вже закінчилась, а другого – Франка – ще тільки-но розпочалась. Беззаперечним є факт, що в історії передової суспільно-політичної думки в Україні після смерті Шевченка і до появи в кінці 70-их років програмних статей Франка з питань соціології, історії і літературної критики провідне місце належить по праву Драгоманову.

Творчість і політична діяльність Драгоманова завжди привертала найпильнішу увагу дослідників. На жаль, цей оригінальний мислитель часто беззастережно зараховувався або до націоналістів, або ж до буржуазних лібералів. Науково-об'єктивна оцінка всього зробленого Драгомановим для визвольного руху і передової культури, конкретно-історичний аналіз складних умов його життя і діяльності нерідко підмінювались абстрактними схемами, упередженими, суб'єктивістськими визначеннями.

Коли група української молоді звернулася до свого вчителя й захисника з проханням знову поклопотатися про Україну перед вільним світом, він дав пораду, яку варто міцно затамувати й нам, сьогоднішнім: «Наївно ждати, щоб загал людей, навіть найгуманніших, турбувався з-за других лишень того, що їх б'ють... Мало хіба кого б'ють на земній кулі?! Люди інтересуються звичайно лишень тими, хто одбивається, – і таким лишень звичайно і помагають... По всьому виходить, що лік, хоч не скорий і важкий, на українські лиха лежить в руках самих українців, – в тім числі і в Ваших, молодіж українська. Перш усього Ви мусите тільки учитись...» (Драгоманов, 1970, Т. 2, с. 439–441). Чи можна дати мудріші й корисніші поради? А їх же Драгоманов доповнював і конкретизував ще й багатьма іншими: як нам

самим порядкувати в самостійній державі, як уберігати своїх людей, особливо молодь, од «утікачки... од України і всього українського». Водночас він рішуче застерігав, щоб господарі не боялися «давати одсіч усякому, хто дума порядкувати на нашій землі не тільки на шкоду нашому мужицтву, але й не знаючи його, не питаючи його, або й зневажаючи його... Хто ж і чужий працює в спілці з нашими людьми, поважаючи їх, хто пристає до наших громад... той для нас такий же чоловік, як мовби то він був наш зроду» (Драгоманов, 1970, Т. 2, с. 493).

Драгоманов особливо рішуче виступав проти системи терору, що помітно звужувала політичну боротьбу з особами, а не з певним існуючим ладом, і пророкував в майбутньому (тепер знаємо цілком обґрунтовано), що така тактика політичної боротьби легко може перерости в державний тероризм. Як політичний лідер, він мав і багато ворогів, і багато прихильників. Володів різким словом і нещадно ставився до непродуманих і невинуватих дій. Не підлягає сумніву, що він мав критичний і творчий розум, поєднаний з відвагою мислителя і політичного діяча, відвагою, яка дозволяла йому торувати власні шляхи.

Драгоманов розширював поле та урізноманітнював форми діяльності, беручи активну участь у всіх заходах «Київської громади» та створеного в 1873 р. «Південно-західного відділення Російського географічного товариства» і проведеному в 1873 р. у Києві 3-ому Археологічному з'їзді. Через рік він очолив і зреформував у демократичному дусі газету «Киевский телеграф», залучивши до участі в ній своїх однодумців і друзів – Антоновича, Чубинського, Вовка, Подолинського, Терлецького та інших.

Михайло Петрович Драгоманов народився 18 вересня в м. Гадячі на Полтавщині в дрібнодворянській сім'ї. Його батько Петро Якимович мав вищу освіту, займався етнографією і виступав в російських журналах з художніми творами, відзначався радикальними, прогресивними поглядами. Сестра Ольга (псевдонім Олена Пчілка) – широко знана письменниця і культурно-громадська діячка, мати славетної Лесі Українки. В 1863 р. Драгоманов закінчив навчання на історико-філологічному факультеті Київського університету імені Святого Володимира і був залишений на кафедрі загальної історії, готувався стати професором. З цією метою їздив у відрядження для поповнення знань у західноєвропейських університетах.

Національному, політичному і соціальному визволенню українського народу, утвердженню його достойного місця серед народів світу, готуванню його великого майбутнього він віддавав не лише всі свої інтелектуальні сили і здоров'я, а і всі матеріальні засоби, власні кошти всієї своєї родини, подаючи приклад особистої жертвовності й побутової скромності багатьом, в тому числі й сьогоденним політичним діячам.

Палкий патріот і глибокий знавець рідної й світової культури, Драгоманов характеризував українську літературу, народну й писемну, як такі, що не поступалися іншим слов'янським літературам. Розраховуючи на співчуття прогресивних сил Європи, він водночас заявляв: «Украинцам остается идти своей дорогой и работать, работать и работать для своего народа, надеясь только на свои силы, не обращая слишком большого внимания на посторонних воронов – ни на тех, которые каркают нелепыми циркулярами, ни на тех, которые думают сбить их с естественной и строго обдуманной дороги притворными соловьиными песнями» (Драгоманов, 1970, Т. 1, с. 357). Аргументовано полемізуючи з лицемірними «вболівальниками» і розвінчуючи вигадки й присуди ворогів та невігласів, Драгоманов з гордістю заявляв «есть или будет литература – таково ее право: вызывается она и поддерживается естественными потребностями, так сколько не отрицай ее право на существование, а она будет существовать и расти... Важно только то, чтобы она была жива, народна и служила умственному развитию тех, кто говорит или будет говорить языком народа» (Драгоманов, 1970, Т. 1, с. 395). Він розумів сам і невтомно нагадував землякам: «...коли у теперішню глупу ніч українство не буде себе нічим заявляти ясним і голосним, то ніхто не піде за ним, коли настане ранок» (Драгоманов, 1970, Т. 2, с. 528). А він таки настане неодмінно, мислитель був певен цього. «Вся практична мудрість людська, – наголошував він, – може бути в тому, щоб убачати напрямок руху світового, його міру, закон і послужитися тим

рухом», і образно уточнював: «...стоячи ногами й серцями на нашій Україні, ми будемо держати свої голови в Європі, а руками обнімати по меншій мірі всю Слов'янщину» і «лишень тоді, коли ми покажемо свою силу хоч на частині своєї землі, зверне на нас увагу і Європа» (Драгоманов, 1970, Т. 2, с. 441).

При кафедрі Київського університету написав перші свої дослідження з історії Римської імперії. В 1870 році захистив магістерську дисертацію «Питання про історичне значення Римської імперії та Тацит». Молодий учений глибоко усвідомлював доконечну необхідність фундаментальної підготовки для нового етапу розвитку наукових студій у галузі фольклористики, української літератури, суспільно-політичної публіцистики. Вже наприкінці 1860-их років мав до укладання матеріал для фольклорних збірок. На той час він, володіючи кількома мовами, не лише багато перечитав художньої, наукової літератури, зокрема, праці зарубіжних учених-позитивістів Конта, Спенсера, Прудона, Тена, Бенфея. Познайомившись із Драгомановим у 1875 році, Франко згодом високо відзначив його безпосередній вплив на формування великої когорти прогресивної молоді в Галичині. «Надзвичайно критичний ум, фаховий історик з широкою європейською освітою, він вніс у студіювання етнографічного матеріалу строгий історичний метод, гостро виступив проти дилетантства і міфологічних, апріорних фантазувань, жадаючи порівняння студій і докладного відрізнення в етнографічних матеріалах того, що міжнародне, запозичене, і того, що повстало на власнім ґрунті», – так писав він 1900 року (Українка, 1979, Т. 5, с. 45).

Ще з студентських років Драгоманов знаходився у вирі суспільно-політичних подій. Він сміливо виступив на захист прогресивних педагогічних реформ попечителя київського учбового округу Пирогова з осудом урядових санкцій проти вченого. Ще чіткіше визначились політичні настрої Драгоманова, їхня національна й політична зорієнтованість під час перепоховання Т. Шевченка, коли він заявив над труною Кобзаря: «Кожен, хто стає на службу уярмленому народу, свідомо надіває терновий вінець» (Драгоманов, 1970, Т. 2, с. 198). Це стало своєрідним девізом та осмисленим життєвим вибором і самого Драгоманова. Політичний радикалізм і національно-українська заангажованість посилювались у ході його практичної роботи та наростання урядових репресій проти найневинніших форм прояву національної свідомості.

В листах до Лесі Драгоманов формував її світогляд, допомагав правильно оцінювати історичні та політичні події, допоміг сформувати уявлення про літературу, мистецтво. Був ініціатором та помічником у доборі тем її творів. Задум драматичної поеми «У пущі» виник за порадою дядька, він часто надавав їй слушні поради в публіцистично-критичній діяльності, як наслідок, з'являються «Заметки о новейшей польской литературе».

Вийжджаючи на лікування за кордон, Леся іноді по кілька місяців жила, зокрема у Софії, у родині Драгоманових. І завжди її вражала дядькова глибока ерудиція та виняткова працездатність, різносторонні знання.

Під впливом Драгоманова вона зацікавилась політичним життям Наддніпрянської України та Галичини, він пропонує їй взагалі зайнятись політичною діяльністю, але вона врешті-решт зазначає, що її душа – це душа поета, а її щире слово – то перша її зброя, бо для неї «скинутись» літератури гірше за смерть.

Відомо про плідну роботу Драгоманова в царині дослідження фольклористики. На прохання вченого Леся Українка збирає народні пісні, прислів'я, думи, пізніше заохочує до цього свого чоловіка – Квітку. Доробок сумлінно надсилає Драгоманову до Женеви, а згодом до Софії, де вчений працював над студіями прекрасної пісенної творчості українського народу.

Завдяки дядькові вивчає іноземні мови і долучається до перекладів творів всесвітньовідомих письменників, перекладає, за порадою дядька, твори істориків християнства Верна та Ренана.

Звертаючись за підтримкою у недузі, вона пише дядьку в листах про свою нужденну бездіяльність, і він знаходить слова підтримки та рекомендує найкращих лікарів Відня, Праги, Берліна.

У листі до Кобилянської у 1899 році вона писала, що вважає дядька вчителем своїм і дуже завдячує йому у формуванні своїх поглядів на літературу, науку, громадське життя (Українка, 1979, Т. 5, с. 268).

І все ж, між Лесею та Драгомановим, особливо під кінець життя Драгоманова (1895 р.), були розходження у вирішенні суспільно-політичних проблем. Леся Українка стає на більш радикальні позиції щодо головної рушійної сили в переміні існуючого ладу. Якщо Драгоманов орієнтувався на селянство як суспільну рушійну силу, то Леся Українка вважала, що вирішальну роль в майбутніх змінах зіграють «люди робочі».

3. ВИСНОВКИ

Отже, Леся Українка все життя мала велику повагу до дядька – порадики, друга і вчителя. Їхні дружні стосунки, багате листування викликають повагу, глибоке зацікавлення і без сумніву є зразком шляхетних родинних стосунків.

І отут ми впритул (ви вже знайомі з предками й родоводом Лесі) підійшли до питання: як же оці два роди, Косачів та Драгоманових, де була кров не тільки українська (і навіть, може, не стільки!), але і боснійсько-сербська, грецька, цілком можливо, польська, поєднавшись, дали світові ту, чийм духовним простором, миттєвим «повітрям» була Україна, взята, і це головне, аж ніяк не в хutorянсько-«шароварному», а у всесвітньо-історичному контексті? Як це сталося? Відповідь – у дитинстві Лесі. Сім'я Косачів – справжній осередок української національної думки, громадської свідомості. І останній акорд на тему витоків. Навіть мудрий чоловік – Михайло Драгоманов щиро дивувався, читаючи вірші талановитої племінниці: коли все це у неї почалося? Здається, ще вчора, граючись, сиділа небога на груші, а тепер, образно кажучи, сидить на Пегасі.

Причин для цього злету було багато, але найперше і, мабуть, найголовніше – це стосунки в шляхетній родині, той її вплив, завдяки якому зросла і сформувалась Леся Українка.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

- Волинський, І. (n.d.). *Взаємини Лесі Українки і Михайла Драгоманова*. Взято з malorus.ru/dragomanov/vzaeminslesejukr.html
- Драгоманов, М. (1970). *Твори: У 2-х тт.* Наукова думка.
- Косач-Кривинюк, О. (1970). *Леся Українка: хронологія життя і творчості*. Українська Вільна Академія Наук у США [друком вид-ва спілки «Гомін України»].
- Сюндюков, І. (n.d.). *Дитинство та родовід Лесі Українки*. Взято з <http://incognita.day.kyiv.ua/ditinstvo-ta-rodovid-lesi-ukrayinki.html>
- Українка, Л. (1979). *Зібрання творів: у 12-ти тт.* Наукова думка.

REFERENCES (transliterated and translated)

- Dragomanov, M. (1970). *Tvory: U 2-ky tt. [Works: In 2 vols.]*. Naukova dumka. [in Ukrainian]
- Kosach-Kryvyniuk, O. (1970). *Lesya Ukrayinka: chronology of life and creative work*. Ukr. Free Acad. Sciences in the United States [print edition of the union “Homyn Ukrainy”]. [in Ukrainian]
- Siundiukov, I. (n.d.). *Dytynstvo ta rodovid Lesi Ukrayinky [Childhood and pedigree of Lesya Ukrayinka]*. Retrieved from <http://incognita.day.kyiv.ua/ditinstvo-ta-rodovid-lesi-ukrayinki.html> [in Ukrainian]
- Ukrainka, L. (1979). *Zibrannja tvoriv: U 12-ty tt. [Collection of works: In 12 vols.]*. Naukova dumka. [in Ukrainian]
- Volynsky, I. (n.d.). *Vzajemny Lesi Ukrayinky i Mykhajla Dragomanova [Relationship between Lesya Ukrainka and Mykhailo Drahomanov]*. Retrieved from malorus.ru/dragomanov/vzaeminslesejukr.html [in Ukrainian]

Nataliia Myslovych. Family as a national archetype of forming aristocratic personality: relationship between Lesia Ukrainka and Mykhailo Drahomanov. The phenomenon of the Kosach-Dragomanov family is considered in this article as a national archetype of the Ukrainian mentality, the influence of this family on the formation of such an aristocratic personality as Lesia Ukrainka during difficult times of socio-political life. Special attention has been paid to the creative and human relationships between Lesia and her uncle Mykhailo Drahomanov whose influence on her was undeniable and extremely beneficial. Her pedigree in particular has been traced. Heredity of generations, the appearance of ingenious personalities is always the subject of special attention. The decisive moment in defining these processes is the appearance of new people, more precisely people of new formation, people of progressive thinking,

who are the driving force and foundation of historical change. New generations should not be indifferent to their great predecessors. Lesia Ukrainka as a creative nature could not be indifferent to the talents and skills of talented people, the circle of her friends, acquaintances and supporters was extremely wide as well as the measurement of her interests. The subject of this article is to highlight the important role of the family and the environment in general in forming a young person as a personality. The challenges of the modern times, in particular, in the field of humanistic educational tendencies, require an appeal to moral authorities in the history of the development of the Ukrainian nation.

Keywords: apriori fantasies; bourgeois liberal; positivist scientist; state terrorism; amateurism; ethnography; “Europeanism”; national consciousness; political leader; socio-political thought.

Received: April 25, 2021

Accepted: June 01, 2021